

ZAVRŠNI PREGOVORI O PRISTUPU JUGOSLAVIJE TROJNOM PAKTU 1941. GOD.*

Bogdan Krizman

U toku sastanka s jugoslavenskim ministrom vanjskih poslova A. Cincar-Markovićem u Berghofu 28. studenog 1940. Hitler je izlagao svoje planove o »konsolidaciji Evrope« i pozvao šefa jugoslavenske diplomacije da Jugoslavija zaključi s Njemačkom i Italijom ugovor o nenapadanju. Kad je jugoslavenska vlada, zatim, potvrdno odgovorila na taj prijedlog, Hitler, je odmah povisio cijenu napomenuvši da to ne bi zadovoljilo zahtjeve za jačanjem odnosa Jugoslavije sa silama Osovine jer ostavlja otvoreno pitanje pristupa Jugoslavije Trojnom paktu. I tako je došlo do sastanka predsjednika vlade D. Cvetkovića i ministra Cincar-Markovića s Führerom (14. II 1941) na kojem je Hitler inzistirao da donesu odluku o pristupu jer je brzi pristup Trojnom paktu — govorio je on — »posljednja šansa za Jugoslaviju«. Dakako da su se Cvetković i Cincar-Marković držali suzdržano jer je odluka o tome ležala u rukama kneza Pavla kao prvog namjesnika.

Zbog toga je došlo do tajnog sastanka knez Pavle—Hitler na Berghofu 4. ožujka i tom je prilikom knezu Pavlu pošlo za rukom da se izvuče i da ništa ne preuzme kao obavezu, s napomenom da mu treba da se posavjetuje sa svojim savjetodavcima i vladom.

Vrativši se u Beograd knez je sazvao Krunsko vijeće za 6. III.

Knez Pavle je, prvo, upoznao prisutne s tokom razgovora s Hitlerom i saopćio prisutnima da Hitler traži pristup Trojnom paktu. Zatim je Cincar-Marković izložio vanjskopolitičku situaciju i probleme u vezi s pristupom Trojnom paktu; poslije njega je ministar vojni gen. P. Pešić u najjernijim bojama prikazao vojne elemente situacije a iz diskusije je jasno proizlazilo da u principu treba pristupiti paktu. Na kraju su se pojedinačnim glasanjem svi članovi Krunskog savjeta načelno izjasnili za pristup. Bilo je također zaključeno da ishode određena ograničenja i rezerve od Berlina i da se zaključci o

---

* O jugoslavensko-njemačkim pregovorima prije ove završne faze vidi opširnije u radu istog autora: *Pristup Jugoslavije Trojnom paktu u proljeće 1941. godine, Zbornik Pravnog fakulteta, Spomenica prof. Konstantina Bastaića, god. XX, broj 3—4, str. 377—404.*

Izvori kojima se autor služio za ovaj nastavak citiranog rada iz Spomenice prof. K. Bastaića nalaze se u *Političkom arhivu Njemačkog ministarstva vanjskih poslova u Bonnu*, i to u knjigama pod oznakom: Büro des Staatssekretärs, Band Jugoslawien, 2; Büro des Unterstaatssekretärs, Band Jugoslawien, 1.

tome zadrže u najvećoj tajnosti, a Cincar-Marković bio je zadužen da stilizira donesene zaključke o željenim ograničenjima u ugovoru koje će zatražiti od Berlina.

Cincar-Marković je sutradan pozvao u ministarstvo V. Heerena i povjerio mu da je jučer bila održana sjednica Krunskog savjeta na kojoj je knez namjesnik izvijestio o svom razgovoru s Führerom i kancelarom Reicha i o njemačkoj želji da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu. Savjetovanje je pokazalo da je pitanje pristupa Trojnom paktu vrlo ozbiljno, a s obzirom na javno mnijenje jako teško. Pri tom je došla do izražaja velika uznemirenost do koje je posljednjih dana došlo uslijed revizionističkih manifestacija u Bugarskoj i prema Jugoslaviji neprijateljskog pisanja bugarske štampe. Rezultat savjetovanja je taj da ministar vanjskih poslova — prije nego što se zaključi ugovor — preko poslanika razjasni slijedeća pitanja: bi li Jugoslavija mogla dobiti — ako pristupi Trojnom paktu — pismenu izjavu Njemačke i Italije o tome da će se 1) poštovati suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije; 2) da se neće od Jugoslavije tražiti nikakva vojna pomoć, a ni prolaz ni transport trupa za vrijeme rata; 3) da će se prilikom stvaranja novog poretka u Evropi uzeti u obzir interesi Jugoslavije za slobodan izlaz na Egejsko more preko Soluna. — Cincar-Marković je u povodu tog pitanja još napomenuo da su i on osobno i predsjednik vlade upoznati da već postoji suglasnost u svim tim pitanjima. Tako isto izvijestio je knez Pavle da mu je ministar vanjskih poslova Reicha ponudio pismene garancije. Da bi se raščistila situacija, Cincar-Marković moli još jednom precizan odgovor vlade Reicha na postavljena pitanja potvrda kojih bi mnogo olakšala vladi da provede željenu politiku.

Poslanik V. Heeren je najstrože povjerljivo iz Beograda 8. III javio ministarstvu da ima (jak) dojam da je u Beogradu već odlučeno da ubrzo pristupe Trojnom paktu ukoliko bi njemačka strana ispunila zahtjeve što mu ih je Cincar-Marković bio iznio u razgovoru 7. III ili samo neznatno izmijenila pismene izjave njemačke i talijanske strane. Inače bi poslanik smatrao potpuno svrsishodnim Ribbentropov poticaj da dođe do ponovnog razgovora s knezom, najbolje kod njega u dvorcu Brdo kod Kranja. U beogradskim političkim i vojnim krugovima govori se općenito o predstojećem pristupu Jugoslavije njemačkom »lageru«, no prevladava mišljenje da će se to provesti u etapama pomoću vladinih izjava, a ne pristupom paktu, da bi tako štedjeli raspoloženje naroda koje se tome protivi.

Von Heeren je istog dana (8. III) javio samo ministru v. Ribbentropu — u vezi s njegovom telefonskom instrukcijom — da mu je pošlo za rukom da odmah nađe Cincar-Markovića kojemu je isporučio, u skladu s uputom, da je odgovor Njemačke i Italije pozitivan na sve tri točke. Zatim je poslanik upozorio Cincar-Markovića da mu izgleda — koliko mu je poznata situacija — da je u najvećem interesu Jugoslavije da što više ubrza donošenje odluke o pristupu.

Ribbentrop je 9. III iz Fuschla — nadovezujući na netom vođeni telefonski razgovor — dostavio poslaniku slijedeće:

Točka 1. Spremni su da se u posebnoj noti priznaju jugoslavenskoj vladi poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Tu garanciju može jugoslavenska vlada objaviti.

Točka 2. Ovdje se radi o dva pitanja, naime prvo pitanje prolaza ili prevoženja (transporta) trupa i drugo pitanje pomoći oružjem.

a) U pogledu prolaza ili transporta trupa spremni su da jugoslavenskoj vladi u posebnoj noti obećaju da neće — dok traje rat — upućivati Jugoslaviji zahtjev da dopusti prolaz ili prevoženje trupa. I to obećanje mogu u danom slučaju objaviti ukoliko bi jugoslavenska vlada smatrala da je to potrebno iz razloga unutrašnje politike. O tome kao i o vremenu objavljivanja moglo bi se razgovarati prilikom zaključivanja.

b) U pogledu vojne pomoći uvijek su u dotadašnjim pregovorima polazili od toga da neće tražiti neku pomoć Jugoslavije u grčkom konfliktu. Takva obaveza ne bi proizlazila ni iz Trojnog pakta jer je Grčka već upletena u evropski rat. Ništa ne postoji na putu jednoj potvrdi s njemačke strane i razjašnjenju tog pitanja u danom času u jugoslavenskoj javnosti, s tim da se vrijeme razjašnjenja još sporazumno utvrdi.

c) Međutim, formalno ne mogu osloboditi Jugoslaviju obaveze da ukaže vojnu pomoć u slučajevima predviđenim u Trojnom paktu (napad jedne sile koja se u tom času ne nalazi u ratu) jer bi to u svom učinku storniralo pristup Jugoslavije. Ovdje se mora ostati pri odgovarajućem članu Trojnog pakta. Ukoliko bi taj član ipak stvarao teškoće, moglo bi se razmotriti da se jugoslavenskoj strani povjerljivo kaže da je njezina vojna pomoć iz člana 3 Trojnog pakta u svom praktičnom djelovanju, prirodno, problematična i da je vjerovatno neće ni tražiti, ako bi uopće i došla u obzir; ostaje u svakom slučaju da u jednom posebnom sporazumu s jugoslavenskom vladom utvrde njen obujam. Ribbentrop moli poslanika da još to ne spominje nego da to zadrži za sebe, a da tu mogućnost tek onda nagovijesti ako bi se pokazalo potrebnim da postignu jugoslavenski pristup. Objavljivanje zaključaka o tom pitanju ne može, dakako, uslijediti.

Točka 3. Spremni su da Jugoslaviji obećaju u tajnoj noti da će pri novom povlačenju granica na Balkanu voditi računa o interesu Jugoslavije za izlaz na Egejsko more preko Soluna. No, to obećanje mora, međutim, ostati tajno što se samo po sebi razumije.

Ribbentrop, na kraju, moli v. Heerena da bezodvlačno prodiskutira te točke s jugoslavenskim ministrom vanjskih poslova i da smjesta javi rezultat.

Poslanik je odmah izvršio demarš kod Cincar-Markovića — javlja telegramom Ribbentropu 10. III — i ministar nije ništa prigovorio dopunskim saopćenjima točki 1, točki 2 a) i b) te točki 3, i to ni u pogledu stvarnog sadržaja ni u pogledu pitanja formalnog tretiranja i objavljivanja. Sadržaj točke 2 c) očigledno je ministra jako iznenadio. Izjavio je poslaniku da je odgovarajući jugoslavenski upit uslijedio u punom poznavanju člana 3 Trojnog pakta i upravo mu je bila svrha da utvrdi da Njemačka i Italija neće od Jugoslavije ni nakon njezina pristupa Trojnom paktu tražiti nikakvu vojnu pomoć. Poslanikovim saopćenjem dolazi osobno u izvanredno neugodan položaj jer se ovdje radi o najvažnijoj točki, a on je sa svoje strane već obavijestio kneza-namjesnika i predsjednika vlade da je jugoslavenski upit i u tom pogledu pozitivno riješen. Upravo Trojnim paktom predviđena vojna pomoć predstavlja zapreku pristupu Jugoslavije — govorio je Cincar-Marković. U Beogradu su potpuno spremni da pošteno surađuju u izgradnji evropskoga novog poretka pod nje-

mačkim vodstvom i da mu politički i privredno pomažu u granicama mogućnosti. Provođenje u život obaveze da ukaže vojnu pomoć moglo bi Jugoslaviju, ipak, uplesti u rat — možda s Amerikom ili čak s Rusijom — što bi bilo izrazito protivno narodnom raspoloženju i načelnoj miroljubivoj politici Jugoslavije. Zbog toga se Cincar-Marković pribojava da će iz njemačkog stava u toj točki nastati ozbiljne teškoće. Heeren se trudio da ga razuvjeri, ali je Cincar-Marković uvijek iznova tvrdio da se od Jugoslavije ne može zahtijevati da uđe u rat na temelju člana 3 Trojnog pakta sve dok nisu ugroženi njezini životni interesi.

Njemački je diplomat — primivši novu Ribbentropovu telefonsku direktivu — izložio još jednom Cincar-Markoviću da ni Njemačka ni Italija ne žele uplesti Jugoslaviju u rat. Njemačka je strana također svjesna da obaveza Jugoslavije da pruži vojnu pomoć u praktičnom učinku ostaje prirodno problematična i da najvjerojatnije — već iz geografskih razloga — neće uopće biti aktualna. No, za njih je potpuno nemoguće da u bilo kojoj formi stave izvan snage tu odredbu Trojnog pakta ili da je izmijene. Trojni pakt jedna je jedinstvena tvorovina s principijelno jednakim obavezama za sve države potpisnice i stoga ne mogu priznati jednoj državi potpisnici posebni status. Preuzimanje obaveza iz člana 3 nerazrješivo je stoga povezano s garancijom budućnosti Jugoslavije koja proizlazi iz pristupanja paktu. Cincar-Marković je uvjeravao Heerena da mu je potpuno jasna situacija. Učinit će što može da argumente njemačke strane prihvate prilikom razmatranja u Krunskom savjetu; očekuje, međutim, velike teškoće, jer su u Beogradu potpuno svjesni ozbiljnosti odluke koju valja donijeti. Stoga moraju još konzultirati pojedine ličnosti što bi moglo trajati još nekoliko dana. Von Heeren je skrenuo pažnju da mu izgleda da je najveće moguće ubrzanje u svakom slučaju u najvećem jugoslavenskom interesu. Na kraju razgovora Cincar-Marković izrazio je nadu da između Njemačke i Jugoslavije — ispala konačna odluka kako mu drago — neće nikad doći do sukoba. Poslanik je stekao dojam da je Cincar-Marković ozbiljno zabrinut da neće moći prodrijeti s pozitivnom odlukom.

Heeren je 11. III ministarstvu ovako ocrtao trenutačnu situaciju: kruže brojne glasine o navodnom njemačkom ultimatumu radi pristupa Jugoslavije Trojnom paktu i one — povezane s razgranatim mjerama mobilizacije — stvaraju veliko uzbuđenje među stanovništvom i pojačavaju pritisak šovinističkih krugova na vladu. Istodobno se na engleskoj i američkoj strani poduzima sve moguće da se ojača vladin otpor pred navodnim njemačkim pritiskom. Roosevelt je — kako poslanik pouzdano saznaje — uputio u tom smislu osobne poruke predsjedniku vlade D. Cvetkoviću, vođi Hrvata Vl. Mačeku i vođi Slovenaca F. Kulovcu. I u vojsci jača agitacija protiv pristupa Trojnom paktu pomoću tvrdnje da bi se to protivilo srpskoj vojničkoj časti. Budući da vlada, uslijed unutrašnje slabosti, može pružiti tom pritisku samo neznatniji otpor, u porastu je mogućnost da ona — usprkos pozitivnom odgovoru na tri s jugoslavenske strane postavljena pitanja — izbjegne jasnu odluku i pokuša da sredi njemačko-jugoslavenski odnos na način koji je spašava od odiuma pristupa Trojnom paktu ili joj pruža dovoljno vremena da pripremi pristup u etapama, čak ako bi na taj način došle u pitanje očekivane njemačke garancije. Za taj dan (11. III) zakazani Krunski savjet odgođen je na sutradan — završava Heeren svoj telegram Ribbentropu.

Heeren je novim telegramom javio Berlinu da je 12. III predao novu formulaciju točke 2 c), upućene mu dan ranije iz Berghofa. Cincar-Marković suglasio se s predloženom formulacijom i tom mu prilikom izložio slijedeće pojedinačne želje kao dotadašnji rezultat savjetovanja na jugoslavenskoj strani: točka 1) objavljivanju valja pristupiti na jednoj i drugoj strani i istodobno; točka 2 a) objavljivanje izgleda za jugoslavensku stranu — pri danom unutrašnjem položaju — apsolutno potrebno i u najvišoj mjeri hitno; izvršiti ga valja obostrano i u isto vrijeme; točka 2 b) u Beogradu će se vjerojatno insistirati na razjašnjavanju u jugoslavenskoj javnosti stvarnog sadržaja instrumenata vezanih uz pristup u pogledu Grčke; točka 2 c) zbog važnih razloga unutrašnjeg položaja hitno će uputiti molbu da njemačka strana pristane i ovdje na objavljivanje što bi sadržaj nove formulacije, čini se, olakšao. U tom pogledu Cincar-Marković apelira na prijateljstvo Njemačke. Radi se o tome da začepi usta opoziciji koja se služi upravo tim argumentom. Stoga poslanik topla preporučuje da toj molbi, ako je moguće, izađu u susret jer željenu odluku o pristupu, izgleda, ozbiljno ugrožava svako odgađanje. U pogledu točke 3 moli jugoslavenska vlada da riječi »za slobodan izlaz na« zamijene riječima »za teritorijalnu vezu s«, tako da bi to obećanje glasilo tako da će se pri novom uređenju granica na Balkanu voditi računa o interesu Jugoslavije za *teritorijalnu vezu s Egejskim morem preko Soluna*. Sam Krunski savjet sastat će se da donese konačnu odluku čim stigne odgovor Berlina.

Nadovezujući na gornji telegram Heeren je sutradan, 13. III, informirao ministarstvo u Berlinu da ga predsjednik vlade Cvetković pomoću posrednika uvjerava da se on (Cvetković) trudi koliko može da svladaju sve otpore na koje nailazi odluka o pristupu Trojnom paktu. Dao je da policijski prate neke generale da bi se osigurali od iznenađenja. Neće prezati — bude li potrebno — ni od hapšenja mjerodavnih opozicionara. Moli razumijevanje za težak položaj u kojem se vlada nalazi i da u Berlinu ne dopuste da ih uznemiruju glasine i mobilizacijske mjere. Položaj je otežan time što znatan dio zlatnog pokrića jugoslavenske valute leži u Sjevernoj Americi i što je uspjeh pokušaja da ga prebace u Južnu Ameriku problematičan. Vođa Slovenaca F. Kulovec izjasnio se pred atašoom za štampu poslanstva s kojim je odavna sprijateljjen da ima dojam da je pitanje pristupa riješeno. Radi se samo još o pitanju objavljivanja odustajanja od vojne pomoći. To objavljivanje prijeko je potrebno iz unutrašnjih razloga. On se sam iz razloga koje diktira razum od početka zalagao za predviđeno jasno formuliranje jugoslavensko-njemačkog odnosa. U toku dotadašnjih savjetovanja — javlja na kraju Heeren — pozitivno su istupali prije svega predsjednik vlade, ministar vanjskih poslova, vođa Hrvata Maček i vođa Slovenaca Kulovec, dok je glavni otpor dolazio od ministra pravde M. Konstantinovića, ministra financija J. Šuteja i šefa generalštaba.

Ribbentrop je iz Fuschla 14. III uputio Heerenu podugačke telegrafske instrukcije. Ribbentrop ovlašćuje Heerena da ovako precizira stav vlade Reicha u pojedinim točkama Cincar-Markovićeva saopćenja: 1) njemačka se strana slaže da se njemačko-talijansko obećanje o poštovanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta Jugoslavije objavi istovremeno u Jugoslaviji i u Reichu; najbolje je da to objavljivanje izvrše na sâm dan pristupa paktu pomoću obznane tekstova odgovarajućih nota obiju osovinskih sila. 2) Protiv javne ob-

znane obećanja da vlade sila Osovine neće za vrijeme rata uputiti Jugoslaviji zahtjev da dopusti prolaz ili prevoženje trupa preko jugoslavenskog državnog teritorija postoji na njemačkoj strani rezerva da drugim partnerima u Trojnom paktu (tj. Mađarskoj, Rumunjskoj, Slovačkoj i Bugarskoj) nije bilo učinjeno takvo obećanje. K tomu može to lako dovesti do nepoželjnog pozivanja kao na presedan pri kasnijim pristupima. Ipak je njemačka strana spremna — imajući u vidu posebnu vrijednost koju jugoslavenska vlada pripisuje takvoj obznani i da bi joj olakšala položaj — da udovolji njezinoj želji utoliko da joj prepusti da to obećanje — koje bi učinili u noti koja nije za objavljivanje — iskoristi u jugoslavenskoj štampi u obliku jedne bilješke o kojoj bi se prethodno sporazumjeli. 3) Nemaju ništa protiv da se u jugoslavenskoj štampi razjasni da pristup Jugoslavije ne znači obavezu da se umiješa u grčki sukob jer to ionako jasno proizlazi iz općepoznatog teksta Trojnog pakta. 4) Međutim, ne mogu nipošto pristati da se objavi s njemačke strane ponuđeno obećanje da neće podizati nikakav zahtjev za vojnu pomoć koju bi tražili od Jugoslavije i da su spremni da prepuste jugoslavenskoj vladi da zaključi potrebne sporazume sa silama Trojnog pakta ako bi u bilo kojem času ocijenila da je u njezinu interesu da sudjeluje u vojnim operacijama sila Trojnog pakta. Ribbentrop se nada da je to Heeren već i sam učinio jer za njemačku stranu dolazi u obzir da se istovremeno s potpisivanjem protokola o pristupu Jugoslavije Trojnom paktu uputi jugoslavenskoj vladi strogo tajna nota koja će sadržavati kako obećanje tako i zadavanje riječi u pogledu teritorijalne veze Jugoslavije s Egejskim morem preko Soluna. 5) Da liši jugoslavenskog ministra vanjskih poslova svih mogućnosti da prigovara, Ribbentrop moli poslanika da Cincar-Markoviću izloži slijedeće: ako se vagnu svi »za« i »protiv« u pogledu objavljivanja obećanja s njemačke strane, proizlazi sasvim jasno da za to ne može govoriti nikakav vanjskopolitički interes nego isključivo unutrašnjopolitička razmatranja i obziri jugoslavenske vlade. Čim se to pitanje, međutim, razmotri sa stajališta međunarodne politike, ne može postojati ni najmanja sumnja da ne samo ovo ili ono stajalište nego *na*prосто sve govori protiv takvog objavljivanja. Ukoliko bi ipak ustrajali kod želje da obznane obećanje, njemačka bi strana iz toga mogla samo zaključiti da su očito protustruje unutrašnje politike u Jugoslaviji ipak jače nego što su držali. Morali bi se tada, čak, upitati da li su pod tim uvjetima uopće dani preduvjeti da Jugoslavija kao partner može pristupiti Trojnom paktu. Međutim, ne žele ipak da se zasad bave takvim razmatranjima nego pretpostavljaju da će poslanikovo izlaganje uvjeriti ministra o neodrživosti njegove želje da obznane obećanje. 6) Pristaju da prihvate prijedlog jugoslavenskog ministra vanjskih poslova u pogledu teritorijalne veze s Egejskim morem preko Soluna. U pogledu najavljenog pristanka jugoslavenske vlade da sačuva najstrožu diskreciju o tome, Ribbentrop primjećuje da je samoj jugoslavenskoj vladi u najvećem interesu da to obećanje ostane tajna.

Istog dana poslanik v. Heeren izvijestio je »strogo povjerljivo« da je izvršio demarš kod Cincar-Markovića i da je pokušao uvjeriti ministra u nemogućnost obznane obećanja o nepružanju vojne pomoći. Poslanik ima dojam da mu je to ovog puta stvarno i pošlo za rukom. Cincar-Marković mu je rekao da ima puno razumijevanje za stajalište njemačke strane i založit će se za nj. Kad je poslanika bio zamolio da prenese želju Berlinu da obznane obećanje, nije to učinio iz vlastite pobude nego na temelju dotadašnjih savjetovanja

mjerodavnih mjesta koja su u tome vidjela mogućnost da nastupi popuštanje unutrašnjopolitičke napetosti. Poslanikovo izlaganje svih ostalih točaka primio je bez prigovora. Za pristanak njemačke strane da obznanе obećanje o Solunu bio je zahvalan i zadovoljan. Cincar-Marković je izjavio i to da je potpuno svjestan koliko mu je njemačka strana izašla u susret i da uviđa važnost mogućnosti koja se Jugoslaviji pruža. Nešto ga je oneraspoložila poslanikova izjava o potrebi da pribave suglasnost talijanske i japanske vlade jer je ministar pretpostavljao da već raspolažu suglasnošću Rima. Na upozorenje v. Heerena o potrebi da pohitaju sa zaključenjem pristupa — već iz unutrašnjopolitičkog razloga — odvratio je Cincar-Marković da je to i njegovo mišljenje i da će se založiti u tom pravcu. Naravno da će — zbog dalekosežnosti odluka o kojima se radi — doći do konzultacija što će potrajati još nekoliko dana.

Heeren je 17. III mogao javiti Berlinu (Ribbentropu) da mu je Cincar-Marković upravo saopćio da je Krunski savjet u načelu zaključio pristup Jugoslavije Trojnom paktu. Krunski mu je savjet naložio — govorio je Cincar-Marković — da odgovori na pojedine točke saopćenja što je v. Heeren bio učinio 14. ožujka, i to ovako. Točka 1. (poštovanje suvereniteta i integriteta) — Krunski savjet smatra potrebnim da odgovarajuća nota o tome bude prilog broj 1 protokola o pristupu; točka 2. — (prolaz ili prevoženje trupa) — Krunski savjet smatra izvanredno važnim — s obzirom na unutrašnji položaj Jugoslavije — da predviđena bilješka u jugoslavenskoj štampi izađe istovremeno kad uslijedi i pristup, i to u obliku jednog komuniqueja. Njezin sadržaj moraju stoga prethodno dogovoriti. Jugoslavenska strana predlaže slijedeći tekst bilješke: »Jugoslavenska se vlada u toku pregovora koji su prethodili pristupu Jugoslavije Trojnom paktu uvjerala u to da vlade osovinskih sila uslijed danog vojnog položaja neće, dok traje rat, postavljati Jugoslaviji zahtjev da dopusti prolaz ili prevoženje trupa preko jugoslavenskog državnog teritorija.« Točka 3. — (grčki sukob) — nikakve primjedbe s jugoslavenske strane; točka 4. — (vojna pomoć) — Krunski savjet prihvaća oblik obećanja kakav želi njemačka strana (strogo tajna nota); ipak misli da bi obećanje u pogledu vojne pomoći i o Solunu trebalo uvrstiti u dvije odvojene note jer se radi o dva pitanja koja međusobno nisu povezana. Točka 5. — (Solun) — Krunski savjet smatra da bi tekst obećanja što ga je naposljetku predložio Cincar-Marković mogao izazvati sumnje pri tumačenju i stoga polaže važnost na izmjenu teksta obećanja u tom pravcu da će se pri novom uređenju granica na Balkanu voditi računa o interesu Jugoslavije za teritorijalnu vezu s Egejskim morem pomoću proširenja njezina suvereniteta na grad i luku Solun. Cincar-Marković rekao mu je na kraju da očekuje daljnje saopćenje njemačke strane o datumu i mjestu potpisivanja protokola o pristupu.

Njemački ambasador u Rimu H. G. v. Mackensen javio je istog dana ministarstvu u Berlinu da je savjetnik ambasade Bismarck — iz različitih razgovora s F. Anfusom, šefom Cianova kabineta — stekao dojam da bi Duce vrlo želio da ga njemačka strana obavijesti o trenutačnom stanju njemačko-jugoslavenskih pregovora. Ambasador stoga preporučuje ministarstvu da to — ako je moguće — učine.

Ribbentrop je odmah prihvatio Mackensenovu sugestiju i 18. III telegrafski obavijestio ambasadora da su dotadašnji pregovori s jugoslavenskom vla-

dom doveli do toga da je jugoslavenski Krunski savjet 17. ožujka zaključio da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu. U toku pregovora pojavile su se posebno mučne rasprave oko toga u kakvoj će se formi dati obećanje koje je jugoslavenska vlada izmolila ako pristupi Trojnom paktu, o čemu je ambasador bio obaviješten 8. III i za što je Duce istog dana dao svoju suglasnost. Stoga se na njemačkoj strani predviđa da jugoslavenskoj vladi predlože 23. ožujka kao dan potpisivanja protokola o pristupu, a Beč kao mjesto ceremonije. Čim dobiju pristanak jugoslavenske vlade, uputit će odgovarajući poziv talijanskom ministru vanjskih poslova. Njemačka je strana pripremila tekstove nota koje će uručiti jugoslavenskim predstavnicima prilikom potpisivanja protokola uz uvjet da ih talijanska strana odobri, i to:

1. Notu o teritorijalnom integritetu;
2. Notu o prolazu ili prevoženju trupa;
3. Tajnu notu o pružanju vojne pomoći;
4. Tajnu notu o Solunu.

U pogledu posljednjih dviju nota dogovoreno je s jugoslavenskom vladom da one ostanu u najvećoj tajnosti i ona će — u notama kojima potvrđuje primitak saopćenja — izjaviti da će ih tako tretirati i da će ih objaviti samo u sporazumu s vladama osovinskih sila. Odgovarajuća stroga tajnost ovih tekstova mora se osigurati i u Rimu.

Ribbentrop, dalje, spominje sadržaj koraka talijanskog otpravnika poslova kod Weizsäckera i moli ambasadora da spomenute informacije prenese Anfusu da bi Duce uz mogli smjesta strogo povjerljivo obavijestiti o stanju u kojem se pregovori s Beogradom momentalno nalaze. U pogledu demarša otpravnika poslova ambasade G. Cosmellija Ribbentrop moli Mackensena neka kaže Anfusu da njemačka strana nema ništa protiv da talijanska vlada iskoristi pristup Jugoslavije Trojnom paktu da zaključi posebne ugovore u duhu konsolidacije ugovora iz 1937. godine, kako su to bili raspravili državni sekretar Weizsäcker i Cosmelli. Budući da je Cosmelli dao svoje saopćenje ne poznavajući točno stanje u kojem se nalaze njemačko-jugoslavenski pregovori, Ribbentrop pretpostavlja da će talijanska vlada sad ispitati da li su pored danog saopćenja o pristupu Jugoslavije Trojnom paktu još potrebni daljnji talijansko-jugoslavenski dogovori. Ministar pretpostavlja da je talijanska vlada suglasna s tekstom nota. Na kraju moli ambasadora da ga obavijesti o učinjenom.

Mackensen je sutradan javio telegramom Ribbentropu: nazvao ga je Anfuso i saopćio mu da se Duce sa svime slaže. Što se tiče teme dodirnete u razgovoru Weizsäcker-Cosmelli (VI. Stakić kao emisar kneza Pavla) Duce je odlučio da zasad ništa ne poduzima nego da pitanje tretira dilatorno. Prepušta budućnosti da li će se s talijanske strane ponovno pozabaviti u ovoj ili onoj formi mislima spomenutim u tom razgovoru. Anfuso i Mackensen su se složili da ionako postoji prilika da Ciano i Ribbentrop tu temu rasprave prilikom Cianova boravka u Njemačkoj (ceremonija potpisivanja protokola o pristupu).

Njemački poslanik u Beogradu izvijestio je 19. III ministarstvo u Berlinu da je posjetio Cincar-Markovića i da mu je ministar tom prilikom izjavio da će saopćenje Berlina smjesta prenijeti knezu-namjesniku. Čim prime saopćenje o talijanskom pristanku u pogledu nacrtana nota, sastat će se Krunski savjet

kojemu Cincar-Marković mora pojedinačno saopćiti što mu je v. Heeren prenio. Zatim je on s naglaskom još jednom govorio o izvanrednoj važnosti koju u Beogradu pripisuju bezodvlačnom i sasvim nedvosmislenom informiranju javnosti o obećanju osovinskih sila da neće zahtijevati prolaz ili prevoženje trupa za vrijeme rata. Dodir s mjerodavnim ličnostima, prije svega i s onima iz opozicije, uvjerio je vladu da tekst komunikeja što ga je on sâm bio predložio neće dostajati da jugoslavensku javnost, u prvim kritičnim danima nakon pristupa, u neku ruku smiri. U početku se stoga također molilo obostrano bezodvlačno objavljivanje note o tome. Ako odustaju od toga uslijed njemačkih rezervi, ostaje ipak kao minimum prijeko potrebno da komunikeju dadu formu koja bi kod stanovništva spriječila svaku sumnju u to kao da se ne radi o obavezujućem obećanju sila Osovine. Jugoslavenska će vlada predložiti odgovarajući tekst komunikeja. Cincar-Marković pridržao je sebi pravo da se o tome izjasni, ali je već dao naslutiti da mu izgleda osobno — već iz tehničkih razloga i s obzirom na još potrebna savjetovanja — da je odgađanje neizbjegljivo. Isto tako može zamoljena uputa za jugoslavenskog poslanika u Berlinu I. Andrića pod ovakvim uvjetima uslijediti tek kasnije. Poslanik v. Heeren je izrazio Cincar-Markoviću čuđenje zbog njegova saopćenja koje bi na njemačkoj strani moglo izazvati dojam da se u Beogradu pod pritiskom opozicije pitanja detalja uzimaju kao izgovor dilatornog tretiranja izvršenja i provođenja i one odluke o kojoj je sâm Cincar-Marković ranije bio izvijestio da je načelno već stvorena. To može nametnuti pitanje da li je Jugoslavija uopće zrela za to da svoju sudbinu osigura pristupom Trojnom paktu. Ministar vanjskih poslova još je jednom upozorio na izvanredne otpore na koje vlada nailazi kod domaćeg stanovništva. Strah od zahtjeva za slobodni prolaz ima pri tom posebno važnu ulogu. Heeren je pri tom iz razgovora stekao dojam da je Cincar-Marković nešto zbunjen i prilično zabrinut. Čini mu se da je vlada sama iznenađena snagom otpora u političkim krugovima protiv pristupa Trojnom paktu. Vladu je također mogao zaplašiti snažan englesko-američki a, možda, i ruski pritisak (poslanik u Moskvi M. Gavrilović stigao je prije dva dana u Beograd!). No, Heeren vjeruje da knez-namjesnik i vlada usprkos razumljivo velikim otporima žele ustrajati pri odluci. Daljnje izlaženje u susret s njemačke strane u, što se tiče raspoloženja stvarno vrlo važnoj točki 2, moglo bi u svakom slučaju bitno olakšati situaciju — zaključuje v. Heeren.

Pošto se knez Pavle konačno odlučio, Cvetković je sazvao sjednicu vlade za 20. III navečer i tu je i vlada — nakon Krunskog savjeta koji je u tom pitanju bio jednoglasan — većinom glasova odobrila da njezini opunomoćnici potpišu protokol o pristupu Trojnom paktu. U znak neslaganja s takvom odlukom podnijeli su ostavke ministri S. Budisavljević i B. Čubrilović, dok je M. Konstantinović svoju ostavku sutradan povukao. O tome je poslanik v. Heeren 21. ožujka izvijestio svoje ministarstvo u Berlinu. Cincar-Marković mu je ispričao — javljao je Berlinu tom prilikom — da je uslijed demisije potrebna popuna kabineta što će iziskivati nekoliko dana, jer moraju pregovarati s nekoliko grupa, a dvojica ministara u ostavci zastupaju stranke koje nisu nevažne (Zemljoradničku stranku i stranku Srba u Hrvatskoj, tj. Samostalnu demokratsku stranku). Izrazio je, pored ostalog, nadu da će to za koji dan poći za rukom i da tada može uslijediti najbrže provođenje odluke za koju se već većina ministara izjasnila. Budući da vlada ima za sobom pretežno Hrvate,

Slovence i Muslimane, a slabo je ukorijenjena u srpstvu, moraju pokušati sve da barem izjednače slabljenje njezine srpske baze izazvano ostavkama. Cvetković će stoga pokušati sve, no ipak se mora računati na teške pregovore s nekoliko dana zakašnjenja. Stoga on moli njemačku stranu da pokaže razumijevanje za takvu situaciju.

Zanimljivo je da je mađarski ministar vanjskih poslova L. Bardossy 21. III razgovarao s Hitlerom i Ribbentropom u Münchenu i pri tom pokazivao veliko zanimanje i — zabrinutost zbog njemačko-jugoslavenskih pregovora o pristupu. Ribbentrop mu je tom prilikom povjerio da će Njemačka obećati Jugoslaviji da će *poštovati* jugoslavenske granice, ali ne *garantirati*; Hitler, pak, je Mađaru povjerio da Njemačka nema namjeru da Jugoslaviji pruži garanciju njezinih granica, da on (Hitler) nije Englez i da Jugoslaveni također ne garantiraju njemačku granicu; Njemačka jedino izjavljuje Jugoslavenima — govorio je on — da im neće ništa učiniti dok ne zauzmu protunjemačko držanje, no da mu njegovi ratni drugovi iz svjetskog rata (Mađari) stoje u svakom slučaju bliže nego nekadašnji neprijatelji.

Ribbentrop je sutradan (22. III) naredio poslaniku v. Heerenu da vladi — prepuštajući mu na volju da to saopći Cincar-Markoviću, Cvetkoviću ili knez-namjesniku — javi slijedeće: vlada Reicha ima razumijevanja za neprikladnu situaciju u kojoj se Cvetkovićeva vlada našla nakon ostavke trojice ministara. Ona, međutim, smatra da je u interesu same Jugoslavije hitno potrebno da nastale unutrašnjopolitičke poteškoće smjesta riješi, ovako ili onako. Inače bi se Jugoslavija riješila vanjskopolitičke akcione sposobnosti, i to u trenutku koji je za tu zemlju izvanredno značajan i pokazala bi svijetu da nema manevarsku sposobnost. Položaj je trenutačno takav da njemačka strana može biti pripravna da potpiše pripremljene sporazume do 24, najkasnije do 25. III prije podne. Dan kasnije, 26. III dolazi u Berlin japanski ministar vanjskih poslova, a zatim će ih druge vanjskopolitičke stvari u potpunosti zaokupiti, tako da za sastanak s Jugoslavenima dolazi u obzir tek jedan rok kod kojeg zaključenje predviđenih sporazuma ne bi imalo više pravog smisla. Stoga se usrdno nadaju da će Cvetkovićeva vlada zadobiti iznova svoju akcionu sposobnost tako brzo da navedeni termin neće za Jugoslaviju proći neiskorišten. Ribbentrop — na kraju — moli Heerena da i on — ne računajući u to spomenuti korak koji mu povjerava — učini sve da pod svaku cijenu postignu pristup Jugoslavije Trojnom paktu u navedenom roku.

Njemački poslanik u Beogradu izvršio je naređeno i 22. III izvijestio svoje ministarstvo da je u smislu primljenih uputa razgovarao s Cincar-Markovićem, Cvetkovićem, knezom Pavlom, a pored njih s Mačekom i Kulovcem. Stekao je pri tom dojam da uistinu postoji čvrsta riješenost da Jugoslavija — usprkos svim teškoćama, i to u predviđenom roku — pristupi Trojnom paktu. Knez-namjesnik mu je rekao da ostaje pri svojoj odluci usprkos svim otporima na koje nailazi, prvenstveno u srpskim krugovima, jer je čvrsto uvjeren da to odgovara istinskim jugoslavenskim interesima. Iz razgovora s Führerom (4. III) stekao je uvjerenje da Njemačka osiguranje jugoslavenske budućnosti uzima kao nešto što leži u njenom (njemačkom) interesu. To je najbolji temelj za trajnu suradnju i ova spoznaja sve će se više u zemlji nametati ljudima. Teškoće koje su nastupile uklonit će pravodobno — govorio je on.

Cvetkoviću je u međuvremenu pošlo za rukom da popuni svoju vladu (Č. Nikitović i D. Ikonić), a 25. III je on u Beču u dvorcu Belvedere, zajedno s Cincar-Markovićem, sudjelovao u svečanoj ceremoniji potpisivanja protokola o pristupu Jugoslavije Trojnom paktu. Tom prilikom bile su Cvetkoviću uručene dogovorene note na njemačkom i talijanskom jeziku: nota o Solunu, nota o odustajanju traženja vojne pomoći, nota o poštovanju suvereniteta i integriteta Jugoslavije, kao i nota o odricanju od traženja prolaza ili prevoženja trupa za vrijeme rata. Prve dvije imale su ostati tajne i mogli su ih objaviti tek u sporazumu s vladama osovinskih sila. Jugoslavenske opunomoćenike i potpisnike protokola, Cvetkovića i Cincar-Markovića primio je nato i sâm Hitler, u apartmanima bečkog hotela »Imperial«. Pri tom je istakao dvojici zbunjenih i zaplašenih jugoslavenskih predstavnika kako je sretan što je Jugoslavija, eto, pristupila »savezu nove Evrope«; rekao im je i to da je on uvijek bio iskren i častan prijatelj Jugoslavije i da će u njemu Jugoslavija uvijek naći iskrenog, lojalnog posrednika, zastupnika i prijatelja.

Međutim, Hitlerova »sreća« u vezi s Jugoslavijom nije potrajala dugo: samo dva dana.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DIE SCHLUSSVERHANDLUNGEN ÜBER DEN BEITRITT JUGOSLAWIENS ZUM DREIERPAKT

In seinem Beitrag über die Schlussgespräche in bezug auf den Beitritt Jugoslawiens zum Dreierpakt vom Jahre 1941 legt der Verfasser den Verlauf dieser Verhandlungen nach dem Zusammentreffen Hitler — Prinz Paul im Berghof am 4. März 1941 dar. Er beschreibt die Beratungen im Palais des Prinzen Paul und die von der jugoslawischen Seite vorgebrachten, in drei Punkten zusammengefassten Bedenken: würde Jugoslawien — nach seinem Beitritt zum Dreierpakt — eine schriftliche Erklärung von Deutschland und Italien erhalten, dass man erstens, seine Souveränität und territoriale Integrität respektieren, zweitens, keine militärische Hilfe von ihm verlangen und drittens, dass man anlässlich der Schaffung einer neuen Ordnung in Europa Jugoslawiens Interessen bezüglich des freien Zuganges zum Ägäischen Meer über Saloniki berücksichtigen werde. Der Chef der jugoslawischen Diplomatie Aleksandar Cincar-Marković leitete darauf die Verhandlungen mit Berlin ein; diese wurden durch den deutschen Gesandten in Beograd Viktor v. Heeren vermittelt, und am Ende gab die deutsche Seite nach und kam den Forderungen der jugoslawischen Seite entgegen, um einen bedeutenden Erfolg auf diplomatischem Gebiet verzeichnen zu können: den formellen Beitritt Jugoslawiens zum Dreierpakt, dem Reigen der um die faschistische Achse zusammengeschlossenen Staaten, und zur »neuen Ordnung« in Europa.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

